

Yaşayan İnsan Hazinesi İsmail Bütün'ün Bakış Açısından Turistik Bir Değer Olarak
Geleneksel Çanakkale Seramiği*

Tülay Güzel¹ Yılmaz Akgündüz^{2**} Figen Sevinç Başol³ Gökhan Turak⁴ Mutlu Can⁵

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Çanakkale, Türkiye, tguzel@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3323-3287

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İzmir, Türkiye, yilmaz.ahgunduz@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8887-9280

³ Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksekokulu, Bartın, Türkiye, fsevinc@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5391-1818

⁴ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye, gkturak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1346-9663

⁵ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye, cm.mutlucan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0198-8378

Öz

İsmail Bütün, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak kabul edilmiştir ve kendisi UNESCO tarafından desteklenen "Yaşayan İnsan Hazineleri Ulusal Envanteri" listesine dahil edilmiştir. Bu araştırmada İsmail Bütün'ün bakış açısından geçmişten günümüze geleneksel Çanakkale seramiği ele alınmıştır. Ayrıca araştırmada İsmail Bütün tarafından yapılan seramiklere de yer verilerek geleneksel Çanakkale seramiklerine yönelik farkındalığın artırılması ve seramik üretiminin sürdürülebilirliğinin sağlanması da amaçlanmaktadır. Bu kapsamda İsmail Bütün ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiş ve kendisinin ürettiği geleneksel Çanakkale seramikleri fotoğraflanmıştır. Araştırma bulgularına göre geleneksel Çanakkale seramik üretimi ile ilgili ortaya çıkan en önemli temalar ekonomik kazanç, usta yeterliliği ve toprak teminidir. Ayrıca geçmişte yapılan seramiklerle ilgili olarak günlük kullanım, düşük fiyat ve yerel ürün temaları öne çıkarken; günümüzde yapılan seramiklerde özgün ürün, yüksek fiyat, yatırım amaçlı satın alma ve uluslararasılaşma temaları ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma, Çanakkale şehrinin önemli bir sanat ustasını ve sanatsal değeri yüksek olan turistik ürününü ele alarak tarihine ışık tutması ve alana katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Geleneksel Çanakkale Seramiği, Turizm, Yaşayan İnsan Hazinesi, İsmail Bütün

Traditional Çanakkale Ceramics as A Touristic Value from the Perspective of Living Human Treasure
İsmail Bütün

Abstract

İsmail Bütün has been recognized as a "Living Human Treasure" by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey and is included in the list of the "National Inventory of Living Human Treasures" supported by UNESCO. In this paper, traditional Çanakkale ceramics from past to present are discussed from the perspective of İsmail Bütün. In addition, this paper aims to increase awareness of traditional Çanakkale ceramics and ensure the sustainability of ceramics by offering ceramics what İsmail Bütün produce. In this context, a semi-structured interview was held with İsmail Bütün and the traditional Çanakkale ceramics produced by him were photographed. According to the research findings, the most important themes that emerged regarding traditional Çanakkale ceramic production are economic gain, master competence and soil supply. Moreover, the themes of daily uses, low prices and local products stand out in ceramics made in the past; the themes of original products, high prices, purchasing for investment purposes and internalization come to the fore in ceramics made today. This research is important in terms of shedding light on the history of Çanakkale and contributing to the field by dealing with an important art master and a touristic product with high artistic value. It is noted that ceramics, which were historically made for daily use, are now purchased for decorative and investment purposes as original products and exported to different cities and countries. This research is important for shedding light on the history of Çanakkale city by addressing an important master of art and its tourist product with high artistic value, thereby contributing to the field.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Traditional Çanakkale Ceramics, Tourism, Living Human Treasure, İsmail Bütün

Önerilen atf/cite this article as

Güzel, T., Akgündüz, Y., Başol, F.G., Turak, G., & Can, M. (2024). Yaşayan İnsan Hazinesi İsmail Bütün'ün Bakış Açısından Turistik Bir Değer Olarak Geleneksel Çanakkale Seramiği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 445-464.

*Bu çalışma, 27-28 Ekim 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen 15th International Conference Competitiveness and Stability in the Knowledge-Based Economy Kongresi'nde özet bildirisi olarak sunulmuştur.

**Sorumlu yazar e-posta/ Corresponding author e-mail: yilmaz.ahgunduz@deu.edu.tr

Araştırma Makalesi

Cilt 8, Sayı 2, 2024
ss. 445-464

Gönderim : 26.02.2024
1. Düzeltme: 04.04.2024
2. Düzeltme: 25.06.2024
Kabul Tarihi: 26.07.2024

Research Article

Vol 8, No 2, 2024
pp. 445-464

Received : 26.02.2024
Revision1: 04.04.2024
Revision2: 25.06.2024
Accepted: 26.07.2024

GİRİŞ

Toplumun hafızası için son derece önemli bir işlevi olan somut olmayan kültürel miras, kültürel varlıkların sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere aktarılması açısından hayati bir rol oynamaktadır. Küreselleşme sürecinin etkisiyle, toplumsal aidiyeti ve özgünlüğü temsil ettikleri için yerel ve özgün kültürel unsurların korunması vurgulanması daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda, geleneksel meslekler kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle geleneksel mesleklerin tanımlanması, ortaya çıkarılması ve korunması gerekmektedir (Deniz & Çelik, 2020). Bu mesleklerin ustaları da gelenek taşıyıcıları ve aktarıcıları olarak kabul edilmektedirler. Bu usta zanaatkarlar, kültürel mirası ve deneyimlerini canlı tutan, aktaran, öğreten ve gelecek kuşaklara aktaran kişilerdir (Arioğlu & Atasoy, 2015).

Günümüzde, değişen tüketici tercihleri, zaman ve işçilik maliyetlerinin artması sebebiyle yapılan üretimler azalsa da bu geleneğin günümüze aktarılmasını sağlayan ustalar bulunmaktadır. O ustalardan biri de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Yaşayan İnsan Hazinesi" ödülüne layık görülen İsmail Bütün'dür. Yaşayan İnsan Hazinesi, somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarını gerçekleştirmek veya yeniden yaratmak için yüksek derecede gerekli bilgi ve becerilere sahip olan kişilerdir (Sani & Ahmad, 2017).

Bu çalışmada, geleneksel Çanakkale seramik ustası İsmail Bütün'ün deneyimleri ve gözlemlerine bağlı olarak Çanakkale seramiğinin özellikleri, değeri, üretim yöntemi, nelerin üretildiği, yaşanan zorluklar, kimler tarafından talep edildiği incelenmiştir. Ayrıca çalışmada İsmail Bütün tarafından üretilen eserlerden bazılarında da yer verilmiştir. Bu çalışmanın Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Yaşayan İnsan Hazinesi" olarak belirlenen bir seramik ustası ile yapılan ilk araştırma olması nedeniyle alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bu çalışmada İsmail Bütün'ün bakış açısından geleneksel Çanakkale seramiklerinin gelişim ve değişim sürecinin incelenmesinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla uygulayıcılara ve akademisyenlere yol gösterici olması da beklenmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Olarak Geleneksel Çanakkale Seramikleri

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) UNESCO tarafından; *toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar biçiminde tanımlanmaktadır* (Aragem, 2023a). Somut olmayan kültürel miras kavramı, UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda Ekim 2003 tarihinde Paris'te imzalanan sözleşmeye dayanmaktadır. Bu sözleşme, "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması" adını taşımaktadır. TBMM tarafından onaylanarak 21 Ocak 2006 tarihinde 26056 Sayılı Resmî Gazete ile yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2006). Sözleşmenin amacı somut olmayan kültürel mirasın kendine özgü geleneksel uygulamalarına saygı göstererek korumak ve belgelendirerek kuşaktan kuşağa

aktarmaktır. Sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın ortaya çıktığı birçok alandan unsurları içermektedir. Bu alanlardan başlıcaları; sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ile el sanatları geleneği olarak öne çıkmaktadır (UNESCO, 2023). El sanatları, tarihsel olarak taşıdığı güzellikler ve özelliklerle zengin bir mirasa sahip olmuştur (Arioğlu & Atasoy, 2015).

Bir el sanatının en temel tanımlayıcı özellikleri nesilden nesile aktarılmış geleneksel üretim yöntemleri ve teknikleri kullanılarak yapılması ve bir ülke veya bölgenin kendine özgü kültürel özelliklerini yansıtmasıdır (Grobar, 2019). El sanatları, somut bir ürün olarak ortaya çıkmadan önce soyut kavramlarla şekillenen bir süreçtir. Bu süreç, geleneklerden gelen bilgi, anlayış, görgü, tasarım, stil ve zaman gibi soyut unsurların etkisi altında gelişmektedir. El sanatları, sanatçının kişiliği ve yeteneğiyle birleşerek ortaya çıkmaktadır (Öter, 2010). Sanatçının yüksek kalitede bir ürün üretebilmesi için işçilik tarzı ve tasarımı, malzeme ve doku, süsleme tekniği, dikkatli ve tutarlı olması oldukça önemlidir (Kamarudin, Latip, Mansor, Salleh & Hakim, 2013).

Dünyanın birçok bölgesinde el sanatları alanında özgün somut olmayan kültürel miras değerleri bulunmaktadır. Bunlardan biri 2012 yılında UNESCO'nun "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi"ne dahil edilen Horezu seramikleri ve işçiliğidir. Romanya'nın Vâlcea ilçesinde, en az 300 yıllık (1690) bir geçmişe sahip olan Horezu seramiklerinin kökleri Trakya-Daçya geleneğine dayanmaktadır (Bogan & Roman, 2013). Bir diğer örnek ise 2016 yılında "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi"ne dahil edilen, Portekiz'in Bisalhães şehrinde üretilen siyah çömlek ve onun üretim sürecidir. Bu çömlekleri pişirmek için kullanılan teknikler, onları diğer çanak çömleklerden ayıran en önemli özelliğidir. Çünkü işlem açık havada yapılır ve çömleklerin pişirildiği fırın, zemine kazılmış bir çukurdur. Siyah çömlek üretimi ağırlıklı olarak tencere, vazo ve sürahi gibi mutfak eşyalarının yanı sıra çay servisi araçları ve cezveler gibi dekoratif seramiklerden oluşmaktadır (Marques, Santos, Ratten & Barros, 2019). El sanatları ile ilgili olarak verilebilecek diğer bir örnek de Kosiv boyalı seramik geleneğidir. 2019 yılında "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi"ne eklenen Kosiv boyalı seramik geleneği Ukrayna'nın Kosiv kentinde 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kosiv seramiklerinin temel özelliği süslemenin figüratif tasarımıdır. Konu motifi tarihi, yaşamı, folkloru ifade etmektedir. Seramikler, kremi dokuya sahip beyaz kil ile sulanan yerel gri kil kullanılarak yapılmakta ve metal çubukla kazıma tekniği kullanılarak boyanmaktadırlar. Pratik ve sanatsal değere sahip olan bu seramikler günlük yaşamda kullanılmaktadır (Kosiv, 2023). Diğer bir örnek ise 2020 yılında "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi"ne eklenen Zlakusa çömlek yapımıdır. Sırbistan'ın Zlakusa köyündeki el çarkı çömlek yapımı, termik gıda işlemeye yönelik sırsız kapların yapımıyla, bilgi ve becerilerle ilgilidir. Sırbistan'ın dört bir yanındaki evlerde ve restoranlarda kullanılan Zlakusa çömlekleri kil ve kalsitten yapılmaktadır ve çark yalnızca elle kullanılmaktadır (Zlakusa, 2023).

Türkiye’de üretilen ve 2016 yılında “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”ne eklenen ve Türkiye’de üretilen geleneksel çini yapımı ve işçiliği de somut olmayan kültürel mirasa örnek verilebilir. Çini, bitki, hayvan ve geometrik desen motiflerini içeren, geleneksel, el yapımı sırlı çini ve seramiklerdir (Çini, 2023). Esas ana vatanı Orta Asya olmasına rağmen 1071 yılından sonra Selçuklular ile Anadolu’ya tanıtılmıştır (Gülaçtı, 2018). Anadolu Selçukluları ile çeşitli mimari eserlere uygulanan çini sanatı Osmanlılar zamanında büyük bir gelişme göstermiştir (Yetkin, 1993). Zaman içerisinde İznik ve Kütahya çini sanatının önemli merkezleri haline gelmiştir. İznik’in İstanbul’a yakın olması nedeniyle buradaki üretim saray tarafından kontrol edilmiştir. Bu nedenle üretim sarayın önceliklerine ve tercihlerine göre yapılmıştır. Kütahya saraya uzak olduğu için üretim halkın tercihlerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir (Beyazıt & Işık, 2012). Geleneksel çini üretimi bir dizi süreci içermektedir. Kil, ilk olarak çini yapımına özel olarak şekillendirilir. Sonrasında astarlanır, kurutulur ve fırınlarda pişirilir. Yerel gelenek ve inançları temsil eden tasarımlar daha sonra kâğıt üzerine delinerek kömür tozuyla yüzeye aktarılmaktadır. Desenlerin dış hatları elle çizilir, yüzeyi çeşitli renklere boyanır ve ardından eser sırlanarak fırınlanır (Çini, 2023). Çini’nin dışında Türkiye’de bulunan ve UNESCO tarafından tescillenen başka insanlığın somut olmayan kültürel mirasları da bulunmaktadır. Tablo 1’de bu kültürel miras unsurları sunulmuştur.

“Geleneksel Çanakkale Seramikleri” ulusal düzeyde somut olmayan kültürel miras unsurlarını koruma çalışmaları ile ilişkilendirilen bir envanter olan “Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri”nde yer alan özgün üretim teknikleri, benzersiz sırlar ve karakteristik motifleriyle öne çıkan bir el sanatıdır. Bu seramikler genellikle günlük kullanım için tasarlanmış ve çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Çanakkale seramiklerinin biçimsel ve estetik özellikleri, kendine özgü bir tarza sahiptir. Ayrıca, dekorasyon açısından geleneksel Türk seramiğinde özel bir yere sahiptir. Çanakkale seramiklerini diğerlerinden ayıran temel özellikler arasında figüratif örneklerin bulunması, ilginç aplikasyonların kullanılması ve sır üzerine uygulanan soğuk boya dekorasyonları yer almaktadır. Sıklıkla tercih edilen sırlar genellikle şeffaftır ve yeşil, sarı, kahverengi tonları gibi renklerle zenginleştirilmiştir (Karagül, 2013).

Çanakkale Seramikleri olarak karakterize edilen günümüz seramiklerinin ilk örneklerinin 15. yüzyılda, Piri Reis’in Kitab-ı Bahriye’si ve Evliya Çelebinin Seyahatname ‘sinde ‘Kale-i Sultaniye’ olarak bahsedilen Çanakkale-kaleiçi bölgesinde yoğunlaştığı ve kentin “Çanakkale” olarak anılmasının sebebi olduğu belirtilmektedir. Gezgincilerin seyahatnamelerinde çanak-çömlek yapımına değinildiği, bu dönemlerde nüfusun ipek, yelken bezi ve çanak-çömlek ticaretiyle geçimini sağladığı belirtilmektedir. Ayrıca, Joseph François Michaud 1833 tarihli kitabında ve James Blacker da 1919 tarihli kitabında tam olarak tanımlayamadığı at biçimli bir Çanakkale seramiğinden bahsettiği aktarılmaktadır (akt. Karagül, 2013). Çanakkale şehrinin önemli bir geçim kaynağı olduğu, hediye olarak denizaşırı satışların yapıldığı belirtilmektedir (Tekkök Karaöz, 2018).

Tablo 1. UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi

1. Meddahlık Geleneği (2008)
2. Mevlevi Sema Törenleri (2008)
3. Âşıklık Geleneği (2009)
4. Karagöz (2009)
5. Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya (2009) (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)
6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)
7. Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah (2010)
8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
9. Geleneksel Tören Keşkeği (2011)
10. Mesir Macunu Festivali (2012)
11. Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)
12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)
13. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)
14. Geleneksel Çini Sanatı (2016)
15. Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya) (2017)
16. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya, 2018)
17. Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)
18. Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya) (2020)
19. Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020)
20. Hüsn-i Hat, Türkiye’de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı (2021)
21. Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü (Azerbaycan ile ortak dosya, 2022)
22. İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya, 2022)
23. Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile orta dosya, 2022)
24. Tezhip/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan ile ortak dosya, 2023)
25. İftar/Eftari/İftarı/İftor ve Sosyo-Kültürel Gelenekleri (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti ve Özbekistan ile ortak dosya, 2023)
26. Balaban/Mey Zanaatkarlığı ve İcra Sanatı (Azerbaycan ile ortak dosya, 2023)
27. Sedef Kakma İşçiliği (Azerbaycan ile ortak dosya, 2023)
28. Işık Dili (2017)
29. Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği (2022)
30. Zeytin Yetiştiriciliği ile İlgili Geleneksel Bilgi, Yöntem ve Uygulamalar (2023)

Kaynak: UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri (2024)

İlk örnekleri 1670 yılına kadar uzanan ve 17. yüzyıldan itibaren etkili bir üretim faaliyetine sahip olan Çanakkale seramikleri, 1915 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı döneme kadar yaklaşık 250 yıl boyunca üretilmiştir. Çanakkale seramikleri, ulusal ve uluslararası müzelerde önemli koleksiyonlarda yer alarak dünya seramik sanatında tanınmış bir el sanatı haline gelmiştir. Çanakkale seramiklerinin yaygın olarak bilinmesinin en büyük nedenlerinden biri Çanakkale'nin bir liman şehri olmasıdır. Bu şehir, birçok seyyah, araştırmacı, yazar, şair ve diplomatın uğrak noktası olmuş ve bu durum seramiklerin geniş coğrafyalara yayılmasına katkı sağlamıştır (Zümrüt, 2021).

UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi ve İsmail Bütün

UNESCO'nun "Yaşayan Kültürel Varlıklar" sistemini kurmaya yönelik resmi bir öneri, Kore Cumhuriyeti tarafından UNESCO İcra Kuruluna gönderilen 30 Haziran 1993 tarihli bir mektupta yapılmıştır. UNESCO Yönetim Kurulu 142. oturumunda (1993 yılında) "Yaşayan İnsan Hazinesi" sistemine ilişkin bir kararı kabul etmiştir ve üye devletleri, uygun olduğu durumlarda, kendi topraklarında yaşayan insan hazineleri, sistemini kurmaya davet etmiştir. Yaşayan insan hazineleri sisteminin kurulmasının temel amacı, üye devletlerdeki uygun ulusal kuruluşlar tarafından yüksek tarihi ve sanatsal değerlere sahip olarak tanımlanan kültürel tezahürlerin yaratılması için gerekli beceri ve tekniklerin korunmasıdır (UNESDOC, 2002). Üye devletler, yaşayan insan hazinelerine atıfta bulunurken kullanacakları terim konusunda serbest bırakılmışlardır. Her üye devlet, bilgi ve beceri taşıyıcılarını tanımlamak için uygun bir başlık seçmekle sorumludur. UNESCO tarafından önerilen "Yaşayan İnsan Hazinesi" terimi rehber niteliğindedir. Günümüzde, farklı ülkelerde farklı unvanlar mevcuttur. Örneğin, Fransa'da "Sanat Ustası," Çek Cumhuriyeti'nde "Popüler Zanaat Geleneğinin Taşıyıcısı," Kore Cumhuriyeti'nde "Ulusal Yaşam Hazinesi," ve Japonya ile tekrar Kore Cumhuriyeti'nde ise "Önemli Bir Somut Olmayan Kültürel Varlığın Sahibi" gibi farklı unvanlar kullanılmaktadır (Sani & Ahmad, 2017).

Dünyada, çömlekçilik ve seramik ile ilgili olarak "Yaşayan İnsan Hazinesi" unvanına sahip birçok el sanatçısı bulunmaktadır. Örneğin Japonya'da; Fujiwara Yu, Fujiwara Kei, Yamamoto Toshu, Arakawa Toyozo, Fujimoto Yoshimichi, Hamada Shoji, Hara Kiyoshi, Imaizumi Imaemon XIII., Ishiguro Munemaro ve Jun Isezaki (Chano-yu, 2023), Romanya'da Borza Petru, Istvanfi Gheza, Sorin Ion Giubega (Popescu, 2022; VatraMcp, 2022), Güney Kore'de Goryeo eşyalarında uzmanlaşmış Yu Geun-Hyeong (Thapa, 2023), İtalya'da vazoların kalesi anlamına gelen ve seramik şehri olarak anılan Caltagirone şehrinde ustalık yapan Giacomo Alessi (Enoteca, 2023) bu unvana sahip olan ustalardan bazılarıdır.

Sistemin uygulanması, üye devletin özellikle neyi başarmak istediğine bağlıdır ve başka ülkelerde yapılanlardan farklılaşmalıdır. Ülkeler yaşayan insan hazinesi seçimlerinde farklı kriterler de ekleyebilir (UNESDOC, 2002). Türkiye'de Yaşayan İnsan Hazinesi aşağıda yer alan ölçütlere göre seçilmektedir (Aragem, 2023b);

- *Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması,*
- *Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması,*
- *Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü,*
- *Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması,*
- *Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı,*
- *Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi),*
- *Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (çırak yetiştirmiş olması).*

Eylül 2023 itibari ile yaşayan insan hazineleri ulusal envanterinde somut olmayan kültürel mirasın aktarıcısı olarak 67 kişi bulunmaktadır (Aragem, 2023b). Bu kişilerden biri de Geleneksel Çanakkale Seramik ustası İsmail Bütün'dür.

YÖNTEM

Çanakkale seramiği somut olmayan kültürel miras kapsamında incelenmektedir. Bu nedenle Çanakkale seramiğine ve ustalarına ilişkin her bilginin Çanakkale seramiğine ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Yaşayan İnsan Hazineleri" ödülüne Çanakkale seramiği ile layık görülen İsmail Bütün ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Toplam 35 dakika süren görüşme Çanakkale Kent Müzesi'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye ait ses dosyaları metin olarak deşifre edilmiştir. Sorular, somut olmayan miras konusunda araştırmalar yapan bilim insanlarının görüşlerinden yararlanarak belirlenmiştir. İsmail Bütün'e yöneltilen sorular şunlardır:

- Seramik ustası olmaya ne zaman karar verdiniz?
- Mesleği başkalarına öğrettiniz mi?
- Çanakkale seramiği yapmak için gerekli olan malzemeyi (toprağı) nereden temin ettiniz?
- Tanık olduğunuz dönemdeki seramiklerin genel özellikleri nelerdir?
- Çanakkale seramikleri ile özdeşleşmiş olan at başı figürleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Ustalık döneminizde seramik olarak ne/neler ürettiniz?
- Çanakkale seramiğinin uluslararası bilinirliği ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
- Seramiklerin özgünlüğü değerini attırmaktadır. Siz özgün seramikler yapmaya ne zaman başladınız?
- Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Yaşayan İnsan Hazinesi olarak kabul edilmeniz hem sizin hem de geleneksel Çanakkale seramiklerin bilinirliğini nasıl etkiledi?
- Geleneksel Çanakkale seramiğinin ekonomik değerini nasıl yorumluyorsunuz?

- Geleneksel Çanakkale seramiğini nerelerde görmek mümkündür?
- Nerelerden sipariş aldınız? Seramikleri şehir dışına / ülke dışına nasıl gönderdiniz?

Görüşme metinleri öncelikle dijital ortama aktarılmıştır. Bu süreçte konuşmanın akıcılığını azaltan (hmmm, ıı gibi) ifadeler metinden çıkartılmıştır. Sonrasında görüşme metinlerinde yer alan geçmişte geleneksel Çanakkale seramiği ve günümüzde geleneksel Çanakkale seramiğine yönelik temalar belirlenmiştir. Temalar belirlenirken yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım özeline uygun olarak katılımcıların deneyimi yaşamalarında neyin, nelerin, nasıl etkili olduğu sorusuna cevap aranmıştır (Yalçın, 2022).

BULGULAR

İsmail Bütün ile Yapılan Görüşme Bulguları

Çanakkale seramik ustası olmaya ne zaman karar verdiniz? sorusuna İsmail Bütün, eğitim hayatındaki mücadelesini ve gelişen sürece bağlı olarak kendisini nasıl torna başında bulduğunu belirtmiştir. Bütün'ün ifadelerinden seramik ustalığının bölgedeki yaşamın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapılan açıklamalar “meslek ile çevre ilişkisi” olarak temalandırılmıştır.

“...liseye trenle gidip geleceğim, paso, haydi bir ay paso aldık, iki ay paso aldık, üçüncü paso yok, pahalı da. Artık başladım trenin içerisinde kondüktörlerle dans etmeye. Kaçıyoruz, oraya kaçıyoruz buraya kaçıyoruz soran yok. Bir ara, artık sıkıştım herhalde, kapıyı açtım, dışarı fırladım, biletle hem de attım kendimi.... okulu bıraktırdı babam.” Sonrasında “Babam başlayacak mısın?” falan dedi, “Hayır” dedim baba, “Yapmayacağım!”, “Gel bak” dedi, “Haftalık vereceğim” şunu yapacağım, bunu yapacağım. İki tane de çocuk aldı, iki kardeş aldı, biri değil ikisi de benden büyükçe. Onları biraz torna lazım orda o tornada öğrensizler diye başladılar onlar. Bana da dedi ki “Meydanda malları kurutacaksın, fırını dolduracaksın, fırını boşaltacaksın, fırını yakacaksın senin görevin bu.”

İsmail Bütün, doğrudan üretimde olmamasına rağmen üretim süreçlerine yönelik ilgisinin olduğunu ve izleyerek bu sanatı nasıl öğrendiğini ifade etmektedir. Eğitim kurumlarında öğrenilemeyen üretim becerisinin, ustasını izleyerek öğrenilebileceği kapsamında değerlendirilerek “izleyerek öğrenme” olarak temalandırılmıştır.

“Bu olay bu şekilde üç sene sürdü, üç sene! Üç sene içerisinde ben o arada ben tabii ki öyle deyinceye kadar ben o işe başladım. Babam hafta doluyor... Ben bir yandan iş yapıyorum ama bir yandan da babamı gözetliyorum, çalışıyor ya onu takip ediyorum yani boyuna...Ondan sonra haftalığı aldım ben kimse görmeden bir gaz lambası aldım. Bir şişe de gaz aldım, doğru geldim girdim atölyenin bir yerine görünmez bir yerine koydum onları. Herkes gidiyor...Üç sene herkes gidiyor, her bir gün herkes gittikten sonra, ben her gün babamdan ne gördüysem onlar gittikten sonra ben tornayı çıkarıyorum, çalışıyorum...”

Üretim işini öğrendiğini kimse bilmemesine rağmen gelen siparişi alması için babasına yaptığı ısrarı ve seramik yapabildiğini, babasının nasıl öğrendiğini şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“Hiç kimsenin bildiği yok, ama ben her şeyi babamdan alıyorum. Bu arada bir sipariş geldi (.a k.) saksıları için. Babam saksılar için geldi, şey yaptı babama “Alın baba” diyorum, “Yaparız, yapılır” falan, “Seninle mi yapacağım?” dedi. “Bu çocuklarda zaten bak bir şeyler yapamıyorlar” dedi. “Baba” dedim, “Benimle yapacaksın” dedim ben şimdi. “Çık ulan dedi” Mehmet Emin beyin var çırağı ona da dedi ki “İsmail’e bir çamur yap bakalım” dedi, “Usta olmuş İsmail” dedi. “Kusura bakma baba, ben daha kalfayım” dedim....”

Mesleği başkalarına öğrettiniz mi? sorusuna İsmail Bütün, zamanın ekonomik koşulları nedeniyle çırak bulmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade geleneksel Çanakkale seramik üretiminin ekonomik kazanç düzeyinin düşük olması nedeniyle yeterince ilgi görmediğini de göstermektedir. Bu açıklamalar “meslek, gelir yaratmalıdır” anlayışını desteklemektedir.

“Vallahi ustalık dönemimde mesleğimiz pek para etmediği için, pek değer verilmediği için, pek öyle çırak veren olmadı yanıma. Benim o şekilde çırağım olmadı. Ama Çanakkale Belediyesi’nde 8 sene kurs verdim...”

Çanakkale seramiklerinin gelir yaratma gücünün artmasıyla birlikte insanların bu mesleğe yönelik ilgilerinin arttığını vurgulamaktadır. Bu ifadeler ekonomik kazanç temasını güçlendirmektedir. Bu açıklamalar “değer-gelir-işgücü” ilişkisini doğrulamaktadır.

“Şimdi, esasında eskiden çalıştırabildiğiniz zaman çırak mırak vermek biraz zordu. Para etmiyordu, bakan, değer vermiyorlardı, şimdi değer verdiler ama iş işten geçti.”

Ayrıca İsmail Bütün, Çanakkale Belediyesi aracılığıyla verdiği kurslardan 100’ün üzerinde kursiyerin mezun olduğunu ve bu mezunlar arasında geleneksel Çanakkale seramiğini üretenlerin olduğunu belirtmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin unutulmaya yüz tutmuş meslek/zanaatların devamlılığına olan katkılarına güzel bir örnek olarak kabul edilebilir. Bu süreç “yerel yönetimlerin topluma katkısını” açıklamaktadır. Ayrıca İsmail Bütün seramik üretme işinin öğrenim süresini şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“Ve bu arada, ben şimdi bir yetişecek bir insana üç sene veririm. Üç sene, bir ona o hakkı tanırım. Hani yavaş yavaş, yavaş yavaş, yavaş yavaş üç sene içerisinde, üç sene sonunda ondan iş isterim, bu kadar... Velhasıl, bu şekilde mesleğe ben girdim, böyle.”

Çanakkale seramiğini özel kılan faktörlerden birisi de yapıldığı toprak. Çanakkale seramiği yapmak için gerekli olan toprağı siz nasıl temin ediyordunuz/sunuz? sorusuna İsmail Bütün, Çanakkale’nin farklı noktalarından zaman içerisinde temin ettiklerini ama bugün teminde önemli zorluklar olduğunu ifade etmektedir. Bütün’ün ifadelerinde üretim için en önemli sorunlardan biri olarak kaliteli toprağın temini, sürdürülebilirliği öne çıkmaktadır. Bütün’ün bu ifadeleri üretim ve sürdürülebilirlik için “hammadde ihtiyacını” göstermektedir.

“Biz hammaddeyi, önce bizim çanakçılar eskiden beri 18 Mart Yazısı’nın altından toplar alırlardı, alırlarmış ve benim devrime de girdi ve alındı benim zamanımda da ve bu arada

oradan tabii ki askeriye müsaade etmedi. ... çamur da bitti usta da bitti.... Eceabat'ta, Eceabat'ta oradan sonra gidenler de oradan alıyorlardı Eceabat Top Zeytinlikten.."

Çanakkale'de seramik atölyelerinin yerinin değişmesinin de farklı olumsuz etkileri olmuştur. Bu olumsuz etkiler "ulaşılabilirliğin" önemini göstermektedir. Bütün, Çanakkale içerisinde farklı noktalara taşınmasının ortaya çıkardığı sorunları şöyle ifade etmektedir:

"Ta fabrikaları ta buradan aldılar su makinesinin yanına attılar çayın o yana, o orada artık iflas, oradaki, ustalar zaten yaşlı... Çay kenarı dediğim yer Trutaş vardı daha evvel..."

Tanık olduğunuz dönemdeki seramik ürünlerinin genel özellikleri nelerdir? sorusuna İsmail Bütün, süs eşyalarının özellikle at başlı testinin geleneksel Çanakkale seramiklerini temsil eder durumda olduğunu ifade etmektedir. Bütün'ün açıklamaları "At başlı testi ile geleneksel Çanakkale seramiği ilişkisi" olduğunu göstermektedir.

"Süs olarak eşyalar, biraz yapılmıyordu yani esasında, bir at başlı testi veya bir vazo, işte özel bir vazo, bunlar yapılmıyordu. Onlar sipariş üzerine yapılmıyordu. Hani ben kalkıp da piyasada yani at başlı testi yapı desem, yalan. Ama Çanakkale Seramik'te dünya kadar at başlı testi yaptım... Herkes kopyayı yapar, herkesin kopyası olur bir Erdinç Usta'nın Eceabat'taki Erdinç Usta'nın...?..... Bir Kadir Usta'nın, bir benim kopyamı yapmazlar, yapamazlar. Biz çünkü onun temelinden geliyoruz, oradan geliyoruz."

Çanakkale seramikleri ile özdeşleşmiş olan at başı figürleri ile hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna İsmail Bütün, Çanakkale'de yaşayan insanların günlük yaşamları içerisinde at ve at arabasının yer aldığını vurgulayarak at başı figürünün hayatın doğal akışı içindeki bir esinlenme olduğunu göstermektedir. "Sanat ve Yaşam" ilişkisini göstermektedir. İsmail Bütün bunu şu cümleleriyle ifade etmektedir:

"... Çanakkale eskiden at, bütün arabası attı, faytonu attı... Hatta ve hatta Çimenlik'te benim çocukluğumda bayramlarda katanalar geçirdi. Ayaklarında nalı kaldırım bozmasın diye onunla gezer, şey yapar, geçerlerdi. Hani belki esinlenerek oradan alındıysa yani, atlardan"

Çanakkale seramiğinin uluslararası bilinirliği ile ilgili ne düşünüyorsunuz? sorusuna İsmail Bütün Avrupa, özellikle Almanya, başta olmak üzere farklı ülkelerden Çanakkale seramiklerine meraklıların olduğunu ifade etmektedir.

"Biz, bize ne verirlerse biz onu yapıyoruz. Ama biz, şöyle bir şey söyleyeyim Çanakkale Seramik Fabrikaları'ndayken, eee yani profesör sanatçılar mesela Ankara'dan gelenler, İstanbul'dan gelenler onların içerisinde onlarla pek iyiyim bu arada benim yalnız onlar değil Avrupa'dan da, Amerika'dan da, Almanya'dan da Öyle bir şeylerimiz de oldu Yunanistan'a davet edildim, Amerika'ya gönderiyorlardı ben uçak korkularıyla bunlara hiç..."

Nereleden sipariş alıyorsunuz? Seramikleri şehir dışına gönderiyor muydunuz? sorusuna İsmail Bütün İstanbul, İzmir ve Antalya'dan teleks ile sipariş aldıklarını, seramikleri gemi ile gönderdiklerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bazı ticaret, yani onun ticaretini yapanlar, oradan siparişleri veriyorlardı ve o siparişleri sevdikleri cins, çanaksa çanak, kâse falan hangisi karışık, veriyorlardı ve mallarını buradan gemiyle İstanbul'a bazı İzmir, Antalya böyle Karadeniz buralara götürüyordu...."

Siparişlerle ilgili olarak İsmail Bütün Alman Harbinde olarak ifade ettiği dönemde fincan talebinin çok yüksek olduğunu ve talebi karşılamakta zorlandıklarını belirtmektedir. Bu ifadeler “Uluslararası ilişkilerin” kültürün sürdürülebilirliğine olan katkısını göstermektedir. Bütün bu görüşünü şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“O Araplar’dan develerle gelirlerdi, develerle onlarda köylere böyle satışa, parayla olmayana. Yani, ticari şeyleri... Yalnız babamdan kaldığı bir şey kafamda o nokta durur öyle, şimdiki olayları böyle fincandır, kahve fincanı şu bu. Alman Harbi sırasında onu bana hatırlatıyor şu fincan şeyi. “Alman Harbi’nde o sırada fincan yapmaya yetiştiremedik”

Ustalık döneminizde seramik olarak ne ürettiyordunuz? sorusuna İsmail Bütün özellikle Çanakkalelilerin günlük hayatta kullanıma uygun eşyaları ürettiklerini, “Talebe bağlı üretim” anlayışını şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“... kafa daha büyük küpler yapmıyorduk, birim, küçük tenekelik küplerimiz vardı ve onlarla bizim peynirdi, turşu, şu bu... Çünkü bazı yerlerde sırları da kullanmaya dikkat edilmesi gerekiyor. Yani kullanılışı aslında, kurşunlu sırlardan kaçınıyorduk, yani yapmıyorduk onu, süs eşyaları gibi kullanılmayan, mutfakta kullanılmayacak eşyaları bunlarda mesela kurşunlu sırlar kullanıyorduk, benim diğer sırlarda opaklı sırlar kullanılırdı.”

İhtiyaç-talep-arz arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“O zamanlarda çanak, kaseden başka bir siyah bir şey yapamıyorduk ekseri olarak çanak yapıyorduk... Çanak yapıyorsun, kâse yapıyorsun, çok küçük çömlekler yapıyorsun, kavanozu mavanozu ne varsa onları yapıyorsun yağ bardağı ne verir... yani o gün ne ihtiyaç, gereken ne istiyorlarsa onu yapıyorsun.”

Seramiklerin özgünlüğü değerini attırmaktadır. Özgün seramikler yapmaya ne zaman başladınız? sorusuna İsmail Bütün ekonomik gereklilikler nedeniyle üretim miktarına odaklanıldığı için özgünlükten taviz verdiğini ancak özgün eserlerini oluşturmasında Çanakkale Seramik Fabrikasının bir dönüm noktası olduğunu şu cümleleriyle ifade etmektedir:

“Ben özgün seramiğe... imalattan dışarı çıkmadım. Ya ben... Çünkü ben ne kadar kase yaparsam o kadar para alacağım, ne kadar çanak yaparsam o kadar para alacağım, ne kadar çömlek yaparsam o kadar para alacağım. Kalkıp da bir at başlıya sarılısam bir şey almam. Onun için özgün bir seramiğe ben çalışmalarımda girmedim.... Çanakkale Seramik Fabrikaları’na gittiğim zamanda özgün seramiğe o zaman orada, çünkü orada bir imalat yok, öyle bir şey yok. Ha bugün bakan, şey falanca milletvekili gelecek yahut bakan gelecek onun bir hazırlığını yapsın...”

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Yaşayan İnsan Hazinesi olarak kabul edildiniz. Bu hem geleneksel Çanakkale seramiklerinin hem de sizin bilinirliğinizi nasıl etkiledi? sorusuna İsmail Bütün şu cümleleriyle cevap vermektedir:

“Eskiden kendi formlarına göre elle yapılan her şey Çanakkale seramiği, o da şimdi o zamanın şeyinden gelen olmadığı için, şimdi yapılmaya uğraşılmalarda zaten belli oluyor. Kimi şöyle kimisi böyle yapıyor ve Çanakkale Seramiği değil. Şimdi oradan benim gücüm yetmediği halde, yamuk çarpık da olsa “İsmail Usta yapmış, Çanakkale Seramiği” derler.

Geleneksel Çanakkale seramiğinin ekonomik değerini nasıl yorumluyorsunuz? sorusuna İsmail Bütün özellikle imzalı ürünlerinin değerinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu, "Farklılaştırılmış Ürün Değerli Üründür" bakış açısını göstermektedir. İsmail Bütün bu konudaki düşüncelerini şu cümleleriyle ifade etmektedir:

"Vallahi şu anda maddi değeri yüksek... "İsmail Usta elinde mal var mı?" Benim elimde mal olsa bile ben vermem ki. Benim çoluğum var, çocuğum var. Benim kalırsa, ben bir şey bırakmam, tarla bırakmam, ev bırakmıyorum mesela. ...Şimdi illa da o, şimdi, çamur iyi de olsa kötü de olsa ben imzayı atacağım, para edecek."

Geleneksel Çanakkale seramiği nerelerde görülebilir? sorusuna İsmail Bütün yaşadıklarına ve duyumlarını bağlı olarak şu cümlelerle cevap vermektedir:

"Vallahi ben bir araştırmacılık yapmadım hiç. Bu gibi şeyler de olmadığı için ben olsa da... falanca da şey yapmıştır, işte şu yapmıştır, ben... bir araştırma şeyim olmadı... ama vardır, bugün Almanya'da da vardır, İngiltere'de de vardır, Amerika'da da vardır. Ben mesela İngiltere meselesini size açıklayım şöyle; Reşat Tabak'ın belediye başkanlığı sırasında, yani belediye başkanıydı burasını Kraliçe Elizabeth ziyarete gelecekti. Belki duydunuz, belki duymadınız ve bu ziyaretinde Çanakkale Seramik Fabrikaları'nda bir vazoyu yapılıyor. Bir vazoyu yapılacak ve vazoyu ben yapacağım. Sanat Danışmanı Mustafa Tunçalp, dekorunu işleyecek ve Çanakkale Seramik Fabrikaları Müdürlüğü tarafından belediye başkanımıza verilecek..."

Seramik üretmek veya deneyim kazanmak için Çanakkale dışına çıktınız mı? sorusuna İsmail Bütün, İstanbul deneyimini şu cümleleriyle ifade etmektedir:

"17 yaşında İstanbul'a gittim, kalfa olarak aldılar beni İstanbul'a götürdüler, sene 57, 16'yım 57'de gittim, 16 yaşındayım bak düşün. Demek ki 58'de, 01.05.1958'de sigortaya girdim. ...Orada yok, saksı yapıyorsun...Ben orada, orada çok hem sıkıntılar çektim, ben zannetme İstanbul'da çalıştım kalfa oldum orada çalışıyorum, yok öyle hikaye. ... Konya-Beyşehir Üzümlü'den gelen ustalar, üç tane usta gelmiş... "Bak" dedi, "İsmail!" (.a k.) talimat bu, ben babamdan bu tür şey görmedim. "Bak bunu" dedi, "Vallahi kemiklerini kırarım!" dedi, "Eğer bir kabala mal olmazsa!" kabala yapacak saksı 250 tane, 250 saksı. Yapıyorum akşam şey yapıyorum uğraşıyorum, uğraşıyorum tam onlar bitiyor bir sayıyorlar 160 tane. 250'ye 90 yok, vallahi iki sefer mi ne dövdüler beni...Bak kendileri ölmüştür rahmetli oldular nurlar içinde yatınsınlar, bana ustalık değil babalık yaptılar. Yani orada, ben (.a k.) Urganlı'ya tekrar döndüğüm zamanda bütün Konyalı ustalar tepeme dikildi, İsmail Usta gelmiş de, Ahmet Usta'nın oğlu gelmiş böyle böyle yapıyormuş..."

İsmail Bütün Tarafından Üretilen Geleneksel Çanakkale Seramikleri Örnekleri

Geleneksel Çanakkale seramiği kapsamında yer alan çukur tabak formlarının tarihsel kökeni 17. yüzyılın sonlarına ve 18. yüzyılın başlarına uzanmaktadır. Çukur tabaklar halkın gündelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla genellikle 22-33 cm çapında üretilmiş ürünlerdir. Bu tabaklar günümüze kadar ulaşmış en yaygın geleneksel Çanakkale seramikleridir. Tabaklar desen bakımından ortası çiçek rozetli, ortası çiçek demetli stilize benekli, yelken motifli, hayvan figürlü, cami ve köşk tasvirli şekilde kategorize edilmektedir. İsmail Bütün tarafından yapılmış olan fotoğraf 1'deki çukur

tabak, desen bakımından hayvan figürlü olarak nitelendirilmekte ve 18. ila 19. yüzyılı yansıtmaktadır (Ayda, 1997; Öney, 1971).

Fotoğraf 1. İsmail Bütün Tarafından Üretilen Hayvan Figürlü Çukur Tabak

Kaynak: Araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

Çanakkale seramiklerinde 19. yüzyılda süslü kabartmaları olan şişman gövdeli stilize kuş başlı testi formları görülmeye başlanmıştır. Bu testilerin gövdesi şişman, ağzı kuşbaşı ve kulpları genellikle burmalı olarak yapılmıştır. Ancak, düz kulplu testilerin de olduğu bilinmektedir (Öney, 1971; Tekkök, 2011). Testiler kırmızı kil ile tornada şekillendirilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru testileri süslemek amacıyla boynun her iki yanında çelenkler, yaprak ve çiçek kabartmaları, gövdenin ön kısmında kuş figürlerinin kullanıldığı görülmektedir. Testilerin sırlanmasında sarı, yeşil, kahverengi ve siyah renklere ağırlık verilmiştir (Ayda, 1994). İsmail Bütün tarafından yapılan fotoğraf 2'deki testide düz kulplu kullanılmış, baş ve gövdenin ön kısmı yaprak kabartmaları ile süslenmiştir. Testi koyu yeşil olan tek renk kullanılarak sırlanmıştır. Bu renk geleneksel Çanakkale seramiklerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Fotoğraf 2. İsmail Bütün Tarafından Üretilen Ağzı Stilize Kuş Başlı Testi

Kaynak:Araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

İsmail Bütün'ün yapmış olduğu fotoğraf 3'deki at başlı testi geç devir olarak nitelendirilen 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında üretilen geleneksel Çanakkale seramiği ürünlerinin bir örneğidir. At başlı testiler genellikle 35-50 cm yüksekliğinde ve 25-35 cm çapında olacak şekilde üretilmişlerdir. Testi gövdesinin ön ve yan kısımlarında çiçek, rozet, yaprak gibi kabartmalar yer almaktadır. Ağız kısmı at şeklinde olan testinin boynunun sağ ve sol kısımlarında uçlara doğru sivrilen birer adet kanat görülmektedir. Gövdenin her iki yanında içi çukur olacak şekilde tasarlanmış laleye benzeyen mumluk veya çiçeklik bulunmaktadır. Testinin kulpu atın kuyruğu şeklinde tasarlanmıştır. Testinin arka kısmında bir delik mevcut olup, buradaki delikten içerisine sıvı doldurulmakta ve ön kısmındaki ağızdan boşaltılmaktadır. Bu testinin her bir parçası seramik ustası tarafından elle ve tornada şekillendirilmektedir (Coşar & Coşar, 2021; Öney, 1971).

Fotoğraf 3. İsmail Bütün Tarafından Üretilen At Başlı Testi

Kaynak: Araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

İsmail Bütün tarafından yapılan fotoğraf 4'deki halka gövdeli testi, 19. yüzyıl geç devir formunu yansıtan örneklerinden bir diğeridir. Halka gövdeli simit testileri diğer testiler gibi daha çok işlevsel olarak değil, süs eşyası düşüncesiyle üretilmişlerdir. Bu testilerin gövdesi halka ve kulpu dalga şeklinde yapılmıştır. Halka gövdeli testilerin ayağı, kısa boyunu ve ince bir ağız bulunmaktadır. Testilerin sırlanmasında sarı, yeşil ve kahverengi renkler görülmektedir. Formların bazılarında rozet ve çiçek kabartmalı süslemeler ile karşılaşılmaktadır (Öney, 1971). İsmail Bütün'ün yapmış olduğu halka gövdeli testinin gövdesinde de çiçek kabartmalarının olduğu ve akıtma sır tekniği kullanıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 4. İsmail Bütün Tarafından Üretilen Halka Gövdeli Testi

Kaynak: Araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

Fotoğraf 5'de İsmail Bütün tarafından yapılmış olan mangal formu şeklindeki geleneksel Çanakkale seramiği görülmektedir. Mangal formlarının 19. yüzyılın ortalarında ya da 20. yüzyılın başlarında üretildiği düşünülmektedir. Geleneksel Çanakkale seramiğinde mangal formlarına az sayıda rastlanılmaktadır. Genellikle koyu yeşil, kahverengi ya da kirli sarı olmak üzere tek renk şeklinde sırlanmış ürünler ile karşılaşmaktadır. Ancak mor kahverengi, bej ve yeşil dalgalı sırların kullandığı ürünlerin de olduğu bilinmektedir. Mangalların gövde kısımları sade bir şekilde tasarlanmış olsa da kapaklarında süsleme amaçlı kabartmalar bulunmaktadır (Öney, 1971).

Fotoğraf 5. İsmail Bütün Tarafından Üretilen Mangal

Kaynak: Araştırmacılar tarafından fotoğraflanmıştır.

İsmail Bütün'ün yapmış olduğu geleneksel Çanakkale seramikleri söz konusu ürünler ile sınırlı değildir. Bütün, ustalığı dönemi boyunca çeşitli form ve desenlerde yüzlerce eser ortaya koymuştur. Bu noktada, geleneksel Çanakkale seramiklerinin yaşatılması ve bir miras olarak nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Yaşayan İnsan Hazinesi İsmail Bütün, 70 yılın üzerinde bir mesleki deneyimine sahiptir. Mesleğe ilk başlama sürecinde pek istekli olmasa da değişen koşullar İsmail Bütün'ü babasının yanında seramik atölyesinde çalışmak zorunda bırakmıştır. Babasını izleyerek ilerlemiş, tüm çalışanlar atölyeden ayrıldıktan sonra mesleği öğrenmek için kişisel olarak yaklaşık üç yıl çaba göstermiştir. İsmail Bütün'ün özverisi ve dikkati bugünkü başarısının temelini oluşturmaktadır. İzleyerek-öğrenme olarak temalandırılan Bütün'ün bu konudaki açıklamaları kültürün yaşayarak, izleyerek öğrenebileceğini de göstermektedir.

Bütün, mesleğinin ilk yıllarında ekonomik gerekçelerle orijinallik kaygısından uzak ve sadece talep edilen seramikler üretmiştir. Orijinal ürünler üretmesinde Çanakkale Seramik Fabrikası önemli bir yere sahiptir. Çanakkale'yi ziyaret eden içlerinde Alman ve İngiliz konukların da bulunduğu önemli kişilere, Geleneksel Çanakkale seramiklerinin hediye edilmesi İsmail Bütün'ü orijinal ürünler yapmaya yöneltmiştir. İsmail Bütün, bu konuda uluslararası özellikle de Almanya ile olan ilişkilerin, seramik üretimine olan etkisini vurgulamaktadır.

Bugün gelinen noktada hediye edilen seramikler dünyanın çeşitli ülkelerinde evlerde, işyerlerinde ya da müzelerde sergilenmektedir. Ayrıca günümüzde koleksiyonerler ve bu sanata ilgi duyanlar bu ürünlere ulaşmak ve satın almak için çaba göstermektedirler. Bu nedenle, bir kültürün tanıtımını yapmak ve üretimin devamlılığını sağlamak oldukça önemlidir. Destinasyonu ziyaret eden ve yaygın etkisi yüksek olan misafirlere orijinaline uygun olarak üretilen seramik gibi yerel sanatsal ürünlerin hediye olarak verilmesi oldukça önemli bir tanıtım güçlendirmektedir.

İsmail Bütün, mesleğin geleceği olmadığını düşünmeleri nedeniyle ailelerin çocuklarını seramik atölyelerine çırak olarak vermediklerini belirtmiştir. Günümüzde farklı sanat ve zanaatlar için geçerli olan bu durum geleneksel Çanakkale seramiği üreten usta sayısının oldukça sınırlı olmasına yol açmış ve üretimin sürdürülebilirliğine zarar vermiştir. İsmail Bütün, bu konudaki açıklamaları ile bir mesleğin sürdürülebilirliğinde gelir yaratma gücünün önemine işaret etmektedir. Bu nedenle unutulmaya yüz tutmuş mesleklerin yaşatılması için gelir yaratıcı hale getirilmesinin gerektiği düşünülebilir.

Belediye bünyesinde verilen kurslardan 100'e yakın kişi başarı ile tamamlamış olsa da sürdürülebilirliği sağlamak için bu mesleğe yönelik bir farkındalık yaratılmıştır. İsmail Bütün, bu konudaki açıklamaları ile yerel yönetimlerin kültürün yaşatılması konusundaki rolüne vurgu yapmaktadır. Özellikle gençlerin özendirilmesi, farkındalık kazandırılması, kayıt altına alınması, öğrenmek isteyenlere ve çırak/stajyer

kabul eden seramik atölyelerine ekonomik olarak da destek verilmesi, hatta ürünlerin satılması yerel yönetimlerin rolleri arasında yer almaktadır.

Geleneksel Çanakkale seramiğini özel kılan unsurlardan biri de hammadde olarak kullanılan toprağın Çanakkale'den sağlanmasıdır. Fakat, toprak tedarik edilen yerlerin zamanla ulaşılabilirliğinin ortadan kalkması hammadde tedarikinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İsmail Bütün, bu konuda hammaddeye olan bağlılığa vurgu yaparak hammadde yoksa üretimin de olmayacağını özellikle vurgulamaktadır. Bu nedenle Çanakkale'de nerelerden seramik toprağının sağlanabileceğine ilişkin araştırma yapılması, envanterinin çıkarılması ve tedarik-kullanım süreçlerinin denetlenmesi gerekmektedir.

Geleneksel Çanakkale seramiklerinin ekonomik değeri günümüzde hak ettiği düzeydedir denilebilir. Bu seramiklerin İsmail Bütün gibi önemli bir usta tarafından üretilmesi bu seramiği daha da değerli kılmaktadır. İnsan ömrünün sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda mutlaka bu mesleğin yeni nesillere öğretilerek devam etmesi için yerel ve merkezi kamu yönetiminin sorumluluk alması, bu konuda üniversiteler ile özellikle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi iş birliğinde geleneksel Çanakkale seramiği ile ilgili stratejik bir plan hazırlaması gerekmektedir. Hammadde tedarikinden tanıtımına, ustaların yetişmesinden ürünlerin sergilenmesine kadar pek çok konu paydaş katılımlı olarak hazırlanacak bu stratejik planda yerini almalıdır.

Geleneksel Çanakkale seramiklerine ilişkin farkındalığın arttırılması için kitle iletişim araçlarından ve sosyal medyadan yararlanılmalıdır. Seramiklerin önemi ve değeri anlaşılırsa talebin artması mümkündür. Bu konuda İsmail Bütün, talep artması halinde üretimin de artacağını savunmaktadır. Ticari olarak talep-arz ilişkisi bazı istisnalar hariç bu ilişkiyi doğrulamaktadır. Ancak bu döngünün "havaalanı sanatına" dönüşmesini de engellemek gerekmektedir. Bu konuda halen geleneksel Çanakkale seramiği yapan ustaların ve seramik atölyelerinin belirlenerek haritalamanın yapılması yararlı olacaktır. Uluslararası tanıtımlarda Çanakkale seramiğine de yer verilmesi Türk kültüründeki seramiğe yönelik uluslararası farkındalığın artmasını sağlayabilir. Ayrıca üniversitelerin bilimsel araştırma projeleri ve TÜBİTAK projeleri kapsamında geleneksel Çanakkale seramiklerine yönelik araştırmaların desteklenmesi de bu konuda yapılacak araştırmaların niteliğini ve niceliğini arttırabilir. Filmlerin insanlar üzerindeki etkisinden yararlanarak geleneksel Çanakkale seramiklerine ilişkin farkındalık kazandırmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın destekleyeceği sinema film projeleri hazırlanabilir.

Sonuç olarak bakıldığında İsmail Bütün'ün de vurguladığı gibi bütün zorluklara rağmen geleneksel Çanakkale seramiklerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Sürdürülebilirliği için de geleneksel Çanakkale seramiklerinin turistik bir çekicilik unsura haline getirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda yerel halk, otel işletmeleri, seyahat acentaları, merkezi ve yerel yönetim başta olmak üzere paydaşların katılımı ile Çanakkale ve özellikle geleneksel Çanakkale seramikleri için hedef kitle belirlenmelidir. Bütünleşik pazarlama çalışmaları ile de belirlenen bu hedef

kitlenin Çanakkale yönelik seyahat davranışı ve geleneksel Çanakkale seramiklerine yönelik satın alma davranışı özendirilmelidir.

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı bulguların sadece Yaşayan İnsan Hazinesi İsmail Bütün ile yapılan görüşme verilerinden oluşmasıdır. Yapılacak araştırmalarda geleneksel Çanakkale seramiklerin diğer ustaları veya farklı alanlardaki Yaşayan İnsan Hazinesi ile görüşülmesi daha kapsamlı bulgulara ulaşılmasını ve daha kapsamlı temaların belirlenmesini sağlayabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Teşekkür: Katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Destek Bilgisi: Bu çalışma TÜBİTAK 3005 Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı (Proje No: 122G047) kapsamında desteklenmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Güncel Turizm Araştırmaları

Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Bilgilendirilmiş Onam Formu: Tüm taraflar kendi rızaları ile çalışmaya dâhil olmuşlardır.

Etik Kurul Onayı: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu Bilimsel Araştırma Etik Kurulunun 25.08.2022 tarih ve 15/13 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Veri Kullanılabilirlik Beyanı: Araştırma verileri paylaşılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aragem. (2023a). Somut olmayan kültürel miras nedir? <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-345089/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html> adresinden alınmıştır.
- Aragem. (2023b). Yaşayan insan hazineleri ulusal envanteri. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazineleri-ulusal-envanteri.html> adresinden alınmıştır.
- Arioğlu, I.E., & Atasoy, Ö. A. (2015). Somut olmayan kültürel miras kapsamında geleneksel el sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Electronic Turkish Studies*, 10(16), 109-126.
- Ayda, D. (1994). XIX. yüzyıl Çanakkale seramiklerinden, ördek başlı testiler. *Vakıflar Dergisi*, 24, 159-164.
- Ayda, D. (1997). Çanakkale seramikleri. *Vakıflar Dergisi*, 26, 373-389.
- Beyazıt, M., & Işık, İ. (2012). Geçmişten günümüze Kütahya çini sanatı ve Kütahya çiniciliği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 891-898.
- Bogan, E., & Roman, E. R. (2013). The Horezu ceramics-between traditional and commercial. *Quality-Access to Success Journal*, 14, 208-213.
- Chano-yu. (2023). Famous Japanese potters and marks. <https://chano-yu.com/famous-japanese-potters-and-marks/> adresinden alınmıştır.
- Coşar, M., & Coşar, Y. (2021). Çanakkale seramiklerinde hayvan figürleri. *MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 206-220.

- Çini. (2023). Traditional craftsmanship of Çini-making. <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-craftsmanship-of-cini-making-01058> adresinden alınmıştır.
- Deniz, T., & Çelik, Ö. (2020). Somut olmayan kültürel miras taşıyıcıları: Safranbolu el sanatları ustaları üzerine bir inceleme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 123-138.
- Enoteca. (2023). Alessi Ceramics. <https://www.enoteca.com.au/manufacturers/alessi-ceramics> adresinden alınmıştır.
- Grobar, L.M. (2019). Policies to promote employment and preserve cultural heritage in the handicraft sector. *International Journal of Cultural Policy*, 25(4), 515-527.
- Gülaçtı, N. (2018). Kütahya seramik ve çinicilik zanaat/sanatının tarihsel süreci ve gerileme nedenleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 31-40.
- Kamarudin Z., Latip N.S.A , Mansor M. , Salleh N.H., & Hakim, L. (2013). Sustainability of Malay traditional craft and craftsmanship as cultural heritage in Kuala Kangsar, Perak, Malaysia, *Journal of Architecture, Planning and Construction Management*, 3(1), 152-170.
- Karagül, M. F. (2013). Çanakkale ve Midilli adası arası seramik öyküsü. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 11(14), 85-105.
- Kosiv, (2023). Tradition of Kosiv painted ceramics. <https://ich.unesco.org/en/RL/tradition-of-kosiv-painted-ceramics-01456> adresinden alınmıştır.
- Marques, C. S., Santos, G., Ratten, V., & Barros, A. B. (2019). Innovation as a booster of rural artisan entrepreneurship: A case study of black pottery. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(4), 753-772.
- Öney, G. (1971). *Türk devri Çanakkale seramikleri-Turkish period*. Çanakkale Ceramics. Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş. Yayınları.
- Öter, Z. (2010). Türk el sanatlarının kültür turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Millî Folklor Dergisi*, 11(86), 174-185.
- Popescu, D. (2022). Ministry of culture: Another 15 people will receive the honorary title of living human treasure. <https://www.agerpres.ro/english/2022/07/14/ministry-of-culture-another-15-people-will-receive-the-honorary-title-of-living-human-treasure--949844> adresinden alınmıştır.
- Resmî Gazete. (2006). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060121-1.htm> adresinden alınmıştır.
- Sani, N. A., & Ahmad, Y. (2017). Shifting from cultural practitioners to intangible cultural heritage (ICH) inheritors: Issues, Challenges and approaches in the Malaysian's living human treasure system. *Safeguarding Cultural Heritage: Challenges and Approaches*, 104-108.
- Tekkök Karaöz, B. (2018). Çanakkale seramikleri; 17. yüzyıl sonundan 21. Yüzyıla. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 16(25), 19-35.
- Tekkök, B. (2011). Remnants of Çanakkale glazed ware production: A long tradition of glazing in the Troad region. *Near Eastern Archaeology*, 74(4), 226-235.

- Thapa, S. (2023). Korean cultural symbolic icons. <https://annyeongindia.com/korean-cultural-symbolic-icons/> adresinden alınmıştır.
- UNESCO Somut olmayan kültürel miras listeleri. (2024). <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BCl%C3%BCrel-Miras-Listeleri> adresinden alınmıştır.
- UNESCO. (2023). Intangible heritage domains in the 2003 convention. <https://ich.unesco.org/en/intangible-heritage-domains-00052> adresinden alınmıştır.
- UNESDOC. (2002). Guidelines for the establishment of living human treasures systems. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129520> adresinden alınmıştır.
- VatraMcp. (2022). Sorin Ion Giubega, olarul din Horezu. <https://vatra-mcp.ro/sorin-ion-giubega-olarul-din-horezu/> adresinden alınmıştır.
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenemenolji. *AÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232.
- Yetkin, Ş. (1993). Çini. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 329-335
- Zlakusa. (2023). Zlakusa pottery making, hand-wheel pottery making in the village of Zlakusa. <https://ich.unesco.org/en/RL/zlakusa-pottery-making-hand-wheel-pottery-making-in-the-village-of-zlakusa-01466> adresinden alınmıştır.
- Zümrüt, Y. (2021). "Çanakkale ceramics" meeting of tradition and future. Aritmi-Iartsymp 1. Uluslararası Sanat Sempozyumu (ss.154-171). Kocaeli, Turkey.